

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

SAN'AT TA'LIMI VA PEDAGOGIK MENEJMENT INTEGRATSIYASI: UNIVERSITET UCHUN MADANIY-ESTETIK KOMPETENSIYANI MUVOFIQLASHTIRISH MODELI

Abdikalikov Ikram Yerejyepbayevich

Nukus davlat pedagogika instituti, tadqiqotchi.

e-mail: ikram@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2434-991X>

Annotatsiya.

Maqolada oliy ta'limdagi san'at ta'limi bilan pedagogik menejment o'rtasidagi nazariy uzilish tahlil qilinib, Madaniy-estetik kompetensiyani muvofiqlashtirish modeli (MEKMM) taklif etiladi. Konseptual tahlil O'zbekiston, MDH mamlakatlari va xalqaro ilmiy manbalarning maqsadli sinteziga asoslangan. Model uchta analitik qatlamni o'zaro bog'laydi: talabning madaniy-estetik kompetensiyasi, mazkur kompetensiyani yuzaga chiqaruvchi pedagogik faoliyat hamda uni ta'minlovchi institutsional sharoitlar. Kompetensiya kontekstual talqin, asoslangan estetik hukm, ijodiy amaliyot va refleksiv madaniy ishtirokdan tashkil topadi. Ularning rivojlanishi imkoniyat yaratish, mazmuniy muvofiqlik, qayta aloqa va refleksiv qayta qurish mexanizmlari orqali izohlanadi. Modelning badiiy avtonomiya, resurslardan adolatli foydalanish va madaniy kontekst yaxlitligi kabi chegaraviy tamoyillari belgilangan. Oltita nazariy propozitsiya modelni empirik tekshirish uchun falsifikatsiya qilinadigan shaklga keltiradi. Maqolada boshqaruv san'at mazmunini nazorat qilish emas, balki mazmunli badiiy o'rganish uchun sharoit yaratish sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: san'at ta'limi, pedagogik menejment, madaniy-estetik kompetensiya, konseptual model, konstruktiv muvofiqlik, badiiy avtonomiya, refleksiya.

ИНТЕГРАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА: МОДЕЛЬ КООРДИНАЦИИ КУЛЬТУРНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Абдикаликов Икрам Ережпбаевич

Нукусский государственный педагогический институт, исследователь.

Аннотация.

В статье анализируется теоретический разрыв между художественным образованием и педагогическим менеджментом в системе высшего образования и предлагается модель координации культурно-эстетической компетентности (МККЭК). Концептуальный анализ основан на целенаправленном синтезе научных источников Узбекистана, стран СНГ и международных исследований. Модель объединяет три аналитических уровня: культурно-эстетическую компетентность студента, педагогическую деятельность, способствующую проявлению данной компетентности, и институциональные условия, обеспечивающие её развитие. Компетентность включает контекстуальную интерпретацию, аргументированное эстетическое суждение, творческую практику и рефлексивное культурное участие. Их развитие объясняется посредством механизмов создания возможностей, содержательной согласованности, обратной связи и рефлексивной перестройки. Определены ограничительные принципы модели, включая художественную автономию, справедливый доступ к ресурсам и целостность культурного контекста. Шесть теоретических положений придают модели фальсифицируемую форму, позволяющую осуществить её эмпирическую проверку. В статье управление рассматривается не как контроль над содержанием искусства, а как создание условий для содержательного художественного обучения.

Ключевые слова: художественное образование, педагогический менеджмент, культурно-эстетическая компетентность, концептуальная модель, конструктивное согласование, художественная автономия, рефлексия..

INTEGRATION OF ARTS EDUCATION AND EDUCATIONAL MANAGEMENT: A MODEL FOR COORDINATING CULTURAL AND AESTHETIC COMPETENCE IN UNIVERSITIES

Abdikalikov Ikram Yerejyepbayevich

Nukus State Pedagogical Institute, Researcher.

Abstract.

The article analyzes the theoretical gap between arts education and educational management in higher education and proposes the Cultural-Aesthetic Competence Coordination Model (CACCM). The conceptual analysis is based on a targeted synthesis of

scholarly sources from Uzbekistan, CIS countries, and international research. The model integrates three analytical layers: students' cultural-aesthetic competence, pedagogical activities that enable the manifestation of this competence, and the institutional conditions that support its development. Competence comprises contextual interpretation, reasoned aesthetic judgment, creative practice, and reflective cultural participation. Their development is explained through mechanisms of enabling opportunities, constructive alignment, feedback, and reflective restructuring. The model establishes boundary principles, including artistic autonomy, equitable access to resources, and the integrity of cultural context. Six theoretical propositions render the model falsifiable and suitable for empirical testing. The article conceptualizes management not as control over artistic content but as the creation of conditions for meaningful artistic learning.

Keywords: arts education, educational management, cultural-aesthetic competence, conceptual model, constructive alignment, artistic autonomy, reflection.

Kirish. Universitetlar ijodkorlik, madaniy xabardorlik va estetik rivojlanishni ko'pincha bitiruvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan muhim ta'lim natijalari sifatida e'tirof etadi. Biroq mazkur maqsadlar aksariyat hollarda deklarativ jihatdan ustuvor bo'lsa-da, ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari yetarli darajada shakllanmagan. Ular oliy ta'lim muassasalarining strategik hujjatlari va missiyalarida aks etishi mumkin, ammo o'quv mashg'ulotlari jadvali, o'quv dasturlarining izchilligi, baholash amaliyoti, professor-o'qituvchilarning mas'uliyati, madaniy resurslardan foydalanish imkoniyatlari hamda o'quv faoliyati natijalarini qayta ko'rib chiqish jarayonlari bilan uzviy bog'lanmagan bo'lishi mumkin. Demak, asosiy muammo badiiy-ijodiy intilishlarning mavjud emasligida emas, balki institutsional qarorlar ushbu intilishlarni qanday qo'llab-quvvatlashi yoki cheklashini ilmiy jihatdan asoslab beruvchi izchil konseptual yondashuvning yetishmasligidadir.

San'at ta'limini faqat texnik ko'nikmalarni egallash yoki badiiy mahsulot yaratish jarayoni bilan cheklab bo'lmaydi. U madaniy shakllarni talqin qilish, sifat jihatidan muhim munosabatlarni anglash, asoslangan estetik mulohazalar yuritish, materiallar va tasviriy ifoda vositalari bilan tajriba o'tkazish, shuningdek, muloqot jarayonida o'z qarashlarini qayta ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, pedagogik boshqaruvni ham faqat ma'muriy talablarning bajarilishini nazorat qilish sifatida tushunish yetarli emas. Universitet sharoitida pedagogik boshqaruv ta'lim maqsadlari, o'quv faoliyati, resurslar, qayta aloqa va natijalarni tahlil qilish jarayonlarining o'zaro muvofiqligini ta'minlovchi shart-sharoitlarni tashkil etadi. Nazariy muammo ushbu ikki sohani shunday bog'lashdan iboratki, bunda boshqaruv badiiy mazmun va ijodiy erkinlik ustidan hukmronlik qilmasligi lozim.

O'zbekiston olimlarining tadqiqotlari mazkur masalani o'rganish uchun amaliy va milliy-madaniy sharoitga mos nazariy asos yaratadi. Hasanov tasviriy san'atni o'qitishni kuzatish, tushuntirish, amaliy faoliyat va tahlilning o'zaro tashkil etilgan tizimi sifatida tavsiflaydi [1]. Tolipov va Usmonboyeva pedagogik texnologiyani maqsad, mazmun, metod va natijalarni maqsadga muvofiq loyihalashtirish jarayoni sifatida talqin qiladi [2]. Abdirasilov va Tolipov darsni rejalashtirish, ko'rgazmali vositalardan foydalanish, amaliy topshiriqlarni bajarish va san'at asarlarini tahlil qilish o'rtasidagi bog'liqlikni asoslaydi [3]. Yuldasheva badiiy-estetik kompetensiyani ta'lim jarayonida bosqichma-bosqich rivojlantiriladigan natija sifatida ko'rib chiqadi [4]. Mamatov esa san'at asarining tarbiyaviy va ta'limiy ahamiyati uning tarixiy, madaniy, falsafiy va san'atshunoslik nuqtayi nazaridan talqin qilinishiga bog'liqligini ko'rsatadi [5]. Ushbu yondashuvlar badiiy rivojlanish muayyan pedagogik tuzilishga ega ekanini tasdiqlaydi. Biroq ular kompetensiya, pedagogik faoliyat va institutsional boshqaruvni universitet darajasida yagona nazariy tizimga birlashtiruvchi modelni hali to'liq shakllantirmaydi.

Maqolada quyidagi konseptual savol qo'yiladi: pedagogik boshqaruv qanday sharoitlarda badiiy natijalarni standartlashtirmagan holda madaniy-estetik kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin? Tadqiqotning maqsadi tegishli tushunchalarni aniqlashtiruvchi, ular o'rtasidagi munosabatlarni izohlovchi, modelning amal qilish chegaralarini belgilovchi hamda empirik tekshirish va zarur hollarda rad etish mumkin bo'lgan nazariy qoidalarni ishlab chiquvchi konseptual modelni yaratishdan iborat. Shunday qilib, maqolaning ilmiy hissasi empirik emas, balki nazariy xususiyatga ega.

Konseptual muammo va nazariy bo'shliq

Mazkur muammoga oid ilmiy adabiyotlarni uchta asosiy yo'nalishga ajratish mumkin. Birinchi yo'nalish san'atni o'qitish metodikasiga tegishlidir. O'zbekiston olimlarining tadqiqotlarida kuzatish, namoyish etish, amaliy mashg'ulotlar, kontekstual materiallardan foydalanish va tahlil jarayonlarini tashkil etish usullari yoritilgan [1; 3]. Ushbu ishlarda pedagogik jarayonning aniq metodik xususiyatlari va milliy-madaniy sharoitga mosligi muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq alohida mashg'ulotlarda qo'llaniladigan metodlar universitet miqyosida resurslardan foydalanish, kadrlar faoliyatini muvofiqlashtirish, o'quv dasturlari, baholash va sifat monitoringini qanday tashkil etish zarurligini mustaqil ravishda tushuntirib bera olmaydi.

Ikkinchi yo'nalish kompetensiyaviy yondashuvga asoslanadi. Xutorskoy ta'lim jarayonida axborotni o'zlashtirishdan ko'ra o'quvchining mazmunli vaziyatlarda harakat qila olish qobiliyatiga e'tibor qaratadi [7]. Zimnyaya kompetensiyani bilim, motivatsiya, qadriyat va amaliy faoliyatni birlashtiruvchi ta'lim natijasi sifatida tavsiflaydi [8]. Yuldasheva ushbu yondashuvga yaqin qarashlarni bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy-estetik tayyorgarligiga tatbiq etadi [4]. Mazkur adabiyotlar kompetensiyani faktik bilimlarni eslab qolish darajasigacha soddalashtirishning oldini oladi. Shu bilan birga, ular ta'lim imkoniyatlarini yaratishda institutsional mexanizmlarning rolini yetarli darajada

nazariy jihatdan asoslamaydi.

Uchinchi yo'nalish ta'lim komponentlarining o'zaro muvofiqligi va sifatni boshqarish masalalarini qamrab oladi. Raximbayeva badiiy yo'nalishdagi oliy ta'lim sifatini boshqarishni strategiya, tamoyillar, metodlar, individuallashtirilgan ta'lim trayektoriyalari va ta'lim subyektlari ishtirokini birlashtiruvchi tizim sifatida talqin qiladi [6]. Biggs tomonidan ishlab chiqilgan konstruktiv muvofiqlashtirish konsepsiyasi ta'limning izchilligini baholash imkonini beradi: rejalashtirilgan natijalar, o'quv faoliyati va baholash yagona ta'limiy maqsadlarga xizmat qilishi kerak [9]. Eisner esa badiiy bilish sifat jihatidan mulohaza yuritish, tasavvur, munosabatlarni anglash, turli ifoda shakllari va oldindan to'liq belgilab bo'lmaydigan natijalarni o'z ichiga olishini ko'rsatadi [10].

Nazariy bo'shliq aynan muvofiqlik va ochiqlik o'rtasidagi munosabatda namoyon bo'ladi. Faqat o'lchanadigan bir xillikka asoslangan boshqaruv modeli badiiy ta'limning mohiyatiga zarar yetkazadi. Aksincha, har qanday muvofiqlashtirishni inkor etuvchi pedagogik model teng va barqaror ta'lim imkoniyatlari qanday ta'minlanishini izohlab bera olmaydi. Mavjud ilmiy yondashuvlar muammoning ayrim jihatlarini ochib beradi, biroq institutsional sharoitlarning madaniy kontekstga mos badiiy ta'limga qanday aylanishini va bu jarayonda ijodiy xilma-xillik qanday saqlanishini tushuntiruvchi mexanizmni yetarlicha aniqlashtirmaydi.

TADQIQOTNING TAHLILIY METODOLOGIYASI

Maqolada konseptual tahlil va integrativ sintez asosida nazariya yaratish yondashuvi qo'llaniladi. Tadqiqot ishtirokchilari bo'yicha empirik ma'lumotlar yig'ilgan hamda pedagogik aralashuvlarning samaradorligiga oid natijalar taqdim etilmaydi. Tahlil uchun tanlangan manbalar korpusi o'nta asosiy ilmiy ishni qamrab oladi. Ulardan beshtasi O'zbekiston olimlariga, uchtasi MDH ilmiy makoni vakillariga va ikkitasi xalqaro tadqiqotchilarga tegishlidir. Manbalarining 50–30–20 nisbatida tanlanishi mahalliy ilmiy adabiyotlarning tashqi nazariy modelga shunchaki qo'shimcha sifatida kiritilishining oldini olish, shu bilan birga, mintaqaviy va xalqaro nazariy yondashuvlardan foydalanish maqsadida belgilangan.

Tahlil to'rtta asosiy bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda tushunchalarni aniqlashtirish orqali madaniy-estetik kompetensiya, pedagogik faoliyatda amalga oshirish va institutsional ta'minot o'zaro farqlanuvchi konstruktlar sifatida ajratildi. Ikkinchi bosqichda munosabatlar tahlili orqali bir qatlamning boshqasiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligi aniqlandi. Uchinchi bosqichda chegaraviy shartlar tahlil qilinish, boshqaruv orqali muvofiqlashtirish qaysi holatlarda badiiy ta'limni qo'llab-quvvatlashdan uning mazmunini buzishga o'tishi mumkinligi ko'rib chiqildi. To'rtinchi bosqichda model tarkibidagi munosabatlar empirik dalillar asosida tekshirilishi mumkin bo'lgan nazariy qoidalarga aylantirildi.

Metodologiya tanlangan manbalarining barchasi bir xil daliliy maqomga ega, degan taxminga asoslanmaydi. Darslik va metodik qo'llanmalar pedagogik amaliyotni tushuntirishga, monografiya madaniy-tarixiy kontekstni talqin qilishga, avtoreferat mahalliy ilmiy muammo doirasida ishlab chiqilgan kompetensiyaviy yondashuvni aniqlashga, nazariy maqolalar esa tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni asoslashga xizmat qiladi. Shu sababli sintez manbalarni bir xil turdagi empirik samaradorlik ko'rsatkichlari sifatida umimlashtirishga emas, balki ularning har biridan alohida konseptual vazifani ajratib olishga asoslanadi.

Modelga tushuncha kiritishda uchta mezon qo'llanildi: farqlanuvchanlik, munosabatlar tizimidagi zaruriyat va kuzatiluvchanlik. Farqlanuvchanlik tushunchaning boshqa konstruktga takrorlanishini anglatadi. Munosabatlar tizimidagi zaruriyat mazkur konstrukt olib tashlanganida institutsional sharoitlar bilan talabning o'rganish jarayoni o'rtasidagi izohlovchi zanjir uzilishini bildiradi. Kuzatiluvchanlik esa kelgusidagi tadqiqotlarda tushunchaning empirik belgilarini aniqlash mumkin bo'lishini, biroq uni yagona sonli ko'rsatkichga tenglashtirmaslik zarurligini nazarda tutadi.

Madaniy-estetik kompetensiyani muvofiqlashtirish modeli

Taklif etilayotgan Madaniy-estetik kompetensiyani muvofiqlashtirish modeli (Cultural–Aesthetic Competence Alignment Model — CACAM) uchta tahliliy qatlamdan iborat. Birinchi qatlam — talaba kompetensiyasi: talabning nimani tushunish, baholash, yaratish va qayta ko'rib chiqishga qodir bo'lishi. Ikkinchi qatlam — pedagogik faoliyatda amalga oshirish: topshiriqlar, muloqot, tanqidiy muhokama, amaliy mashg'ulotlar va refleksiya orqali kompetensiyaning shakllanishi. Uchinchi qatlam — institutsional ta'minot: vaqt, mutaxassislar salohiyati, resurslar, ulardan foydalanish imkoniyatlari, qayta aloqa tizimlari va sifat monitoringini taqsimlash hamda muvofiqlashtirish. Modelning asosiy nazariy g'oyasi shundan iboratki, kompetensiya bevosita boshqaruv qarorlari natijasida shakllanmaydi. Boshqaruv talabning mustaqil faoliyati amalga oshiriladigan pedagogik imkoniyatlarni yaratish orqali kompetensiyaga bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Talaba kompetensiyasi tahliliy jihatdan farqlanuvchi to'rtta o'lchamni o'z ichiga oladi. Kontekstual talqin qilish — badiiy shaklni uning tarixiy sharoiti, an'analari, muallifligi, vazifasi va turli ehtimoliy ma'nolari bilan bog'lab tushuntirish qobiliyatidir [3; 5]. Asoslangan estetik baholash — san'at asarini aniq mezonlar va dalillarga asoslanib baholash, shu bilan birga, o'z mulohazalarini qayta ko'rib chiqishga tayyor bo'lish qobiliyatidir [7; 10]. Ijodiy amaliyot — badiiy yechimlarni ishlab chiqish, sinovdan o'tkazish, takomillashtirish va taqdim etish, shuningdek, muhim ijodiy qarorlarni asoslab berish qobiliyatidir [1; 3]. Refleksiv madaniy ishtirok — boshqa qarashlar bilan muloqot qilish, axloqiy va kontekstual jihatlarini anglash hamda shaxsiy taxmin va qarashlarni qayta baholash qobiliyatidir.

Pedagogik faoliyat ushbu o'lchamlarni amaliy jarayonlarga aylantiradi. Talqin qilish taqqoslash, manbalardan foydalanish, kontekstual savollar qo'yish va muhokamani talab etadi. Estetik baholash tanqidiy tahlil, asoslash, qarshi dalillarni ko'rib chiqish va fikrni qayta shakllantirish orqali rivojlanadi. Ijodiy amaliyot tajriba, takroriy takomillashtirish, moddiy yoki raqamli mahsulot yaratish va taqdimot orqali amalga oshiriladi. Refleksiv ishtirok esa muloqot, faoliyat jarayonini hujjatlashtirish va qayta aloqa yoki madaniy tajriba natijasida tushunchalar qanday o'zgarganini tahlil qilishni talab qiladi. Ushbu faoliyat shakllari bir-birining o'rnini bosuvchi dalillar hisoblanmaydi. Masalan, mukammal

tayyorlangan badiiy mahsulot texnik mahoratni ko'rsatishi mumkin, ammo talabani kontekstual talqin qilish yoki refleksiya qobiliyatini yetarlicha namoyon etmasligi mumkin.

Institutsional ta'minot beshta funktsiyani o'z ichiga oladi. Umumiy maqsadlarni belgilash ta'lim dasturida madaniy va estetik rivojlanish qanday mazmunga ega ekanini aniqlashtiradi. O'quv dasturlarini muvofiqlashtirish tarixiy, nazariy, amaliy-ijodiy va refleksiv faoliyatning izchilligini ta'minlaydi. Resurslardan adolatli foydalanish imkoniyatlarini yaratish materiallar, kolleksiyalar, raqamli vositalar, o'quv makonlari, mentorlik, til jihatidan qo'llab-quvvatlash va moslashtirilgan ta'lim formatlaridan foydalanishni qamrab oladi. Shakllantiruvchi baholash muntazam qayta aloqa va bajarilgan ishlarni takomillashtirish imkoniyatlarini yaratadi. Dalillarga asoslangan sifat monitoringi rejalashtirilgan ta'lim imkoniyatlari amalda yaratilganmi va baholash ko'zlangan kompetensiya o'lchamlariga mos keladimi, degan savollarga javob izlaydi.

Shunday qilib, CACAM boshqaruv determinizmini rad etadi. Resurslarning ko'payishi avtomatik tarzda kompetensiyani rivojlantirmaydi; batafsil baholash mezonlari estetik mulohazani o'z-o'zidan yaxshilamaydi; majburiy madaniy tadbirlar esa avtomatik ravishda refleksiyani yuzaga keltirmaydi. Institutsional resurslar talabalarning o'quv faoliyatida real qo'llanilgandagina ta'lim natijalariga ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik faoliyatning ushbu vositachilik roli modelni ta'lim sifatining oddiy «resurs–natija» yondashuvlaridan farqlaydi.

1-jadval. Madaniy-estetik kompetensiyani muvofiqlashtirish modelining tuzilishi

Qatlam	Asosiy konstrukt	Kuzatiladigan dalil	Ehtimoliy kamchilik
Talaba kompetensiyasi	Talqin, baholash, ijodkorlik, refleksiya	Portfolio, tanqidiy tahlil, kontekstual sharh, refleksiv hisobot	Yakuniy mahsulotni butun kompetensiyaning ifodasi deb hisoblash
Pedagogik faoliyat	Topshiriqlar, muloqot, tanqidiy muhokama, takroriy ishlash, qayta ko'rib chiqish	Kuzatilgan o'quv jarayoni va talabani faol ishtiroki	Maqsadsiz faoliyat yoki faoliyat bilan ta'minlanmagan maqsad
Institutsional ta'minot	Maqsadlar, o'quv dasturi, resurslardan foydalanish, qayta aloqa, sifat monitoringi	Ta'lim imkoniyatlari va muvofiqlashtirishning hujjatlashtirilgan holati	Resurslar bevosita ta'lim natijasini yaratadi deb taxmin qilish
Chegaraviy tamoyillar	Mustaqillik, teng imkoniyat, kontekstual yaxlitlik	Natijalar xilma-xilligi, resurslardan foydalanish qaydlari, kontekstual dalillar	Bir xillikka majburlash, yashirin tengsizlik, kontekstdan ajratish

Izohlovchi mexanizmlar

Uchta tahliliy qatlam o'rtasidagi munosabatlarni to'rtta mexanizm orqali tushuntirish mumkin. Imkoniyatlar mexanizmi talabalarining mazmunli o'quv faoliyati uchun zarur bo'lgan mutaxassislar, materiallar, vaqt, makon va madaniy manbalardan amalda foydalana olishiga bog'liq. Imkoniyat zarur shart hisoblanadi, biroq uning o'zi yetarli emas. Resurslardan foydalanish faoliyatni amalga oshirishga imkon beradi, ammo uning sifatini oldindan belgilamaydi.

Muvofiqlik mexanizmi e'lon qilingan ta'lim natijalari, o'quv topshiriqlari, qayta aloqa va baholash o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Konstruktiv muvofiqlashtirish konsepsiyasi ushbu jarayondagi ziddiyatlarni aniqlashga yordam beradi. Masalan, ta'lim dasturida talqinlarning xilma-xilligi qo'llab-quvvatlanishi e'lon qilinib, baholashda faqat o'qituvchi ma'qullagan javobning takrorlanishi rag'batlantirilsa, bu muvofiqlikning buzilganini ko'rsatadi [9]. CACAM doirasida muvofiqlik natijalarning bir xilligini anglatmaydi. U ta'limning har bir tarkibiy qismi belgilangan maqsadga haqiqatan ham xizmat qilishini bildiradi.

Qayta aloqa mexanizmi talabalarga mavjud natija bilan yanada asosli talqin, estetik mulohaza yoki ijodiy qaror o'rtasidagi tafovutni anglashga yordam beradigan axborot bilan bog'liq. Qayta aloqa amaliy harakatga yo'naltirilgan va undan keyin ishni qayta ko'rib chiqish imkoniyati mavjud bo'lgandagina ta'limiy ahamiyat kasb etadi. Yakuniy baho qo'yilgandan keyin berilgan, ammo ishni qayta ko'rib chiqish imkonini bermaydigan izoh baholash natijasini qayd etadi, lekin mazkur mexanizmning to'liq amalga oshirishini ta'minlamaydi.

Refleksiv qayta qurish mexanizmi tanqidiy muhokama, yangi kontekstual axborot, tajriba yoki boshqa qarashlar bilan tanishish natijasida talabani ma'no va tushunchalarni qayta tashkil etishini ifodalaydi. Bu mexanizm san'at ta'limida ayniqsa muhimdir. Chunki rivojlanish har doim yagona to'g'ri mahsulotga yaqinlashish bilan belgilanmaydi. U ijodiy tanlovlarning yanada ongli, asosli, kontekstga sezgir va qayta ko'rib chiqishga ochiq bo'lib borishida namoyon bo'lishi mumkin [10].

Modelning chegaraviy tamoyillari

Model uchta asosiy chegaraviy tamoyil doirasida amal qiladi. Badiiy mustaqillik tamoyiliga ko'ra, pedagogik boshqaruv ta'lim maqsadlarini, resurslardan foydalanishni, faoliyat jarayoniga qo'yiladigan talablarni va qarorlarni asoslash standartlarini belgilashi mumkin. Biroq u yagona qonuniy badiiy uslub yoki talqinni majburiy tarzda belgilamasligi kerak. Ushbu chegara buzilganda, muvofiqlashtirish estetik bir xillikka majburlash vositasiga aylanadi.

Teng imkoniyatlar tamoyiliga ko'ra, talabani o'quv natijalarini unga yaratilgan imkoniyatlardan ajratilgan holda baholash mumkin emas. Jihozlar, ustaxonalardan foydalanish vaqti, kolleksiyalar, til jihatidan qo'llab-quvvatlash, raqamli aloqa yoki mentorlik imkoniyatlaridagi tafovutlar kompetensiya darajasidagi farqlar sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Shu sababli sifatni baholash tizimi natijalarni faqat shaxsiy qobiliyat yoki mehnat bilan bog'lashdan oldin

imkoniyatlarning qanday taqsimlanganini hujjatlashtirishi zarur.

Kontekstual yaxlitlik tamoyiliga ko'ra, madaniy materiallar mualliflik, tarixiy vazifa, ijtimoiy mazmun va turlicha talqin qilish imkoniyatlaridan ajratib ko'rib chiqilmasligi lozim. Mamatovning tarixiy janrdagi rangtasvir asarlarini fanlararo yondashuv asosida talqin qilishi kontekstual o'qish zarurligini asoslaydi [5]. Kontekst faqat bezak yoki ikkinchi darajali ma'lumot sifatida qo'llanilganda, madaniy mazmunning ta'limga kiritilishi yuzaki tus oladi va chuqur anglashni rivojlantirish o'rniga stereotiplarni takrorlashi mumkin.

Nazariy qoidalar

1-qoida. Institutsional resurslar madaniy-estetik kompetensiya bilan faqat talabalar ushbu resurslardan talqin qilish, ijodiy faoliyat, tanqidiy muhokama va refleksiya foydalanish uchun tizimli imkoniyatlarga ega bo'lgandagina ijobiy bog'liqlikka ega bo'ladi. Agar pedagogik faoliyatdagi o'zgarishlarsiz resurslarning ko'payishi muntazam ravishda kompetensiyaning rivojlanishiga olib kelishi aniqlansa, mazkur qoida zaiflashadi.

2-qoida. Rejalashtirilgan ta'lim natijalari, o'quv faoliyati, qayta aloqa va baholash o'rtasidagi muvofiqlik kompetensiya o'lchamlarining rivojlanishini alohida tarkibiy qismlarning mavjudligiga nisbatan kuchliroq bashorat qiladi. Agar alohida komponentlar muvofiqlik darajasidan qat'i nazar, bir xil rivojlanishni ta'minlashi aniqlansa, mazkur nazariy qoida shubha ostida qoladi.

3-qoida. Shakllantiruvchi qayta aloqa talabalarga o'z ishlarini qayta ko'rib chiqish va takomillashtirish imkoniyati berilgandagina kompetensiya rivojlanishiga hissa qo'shadi. Agar qayta ko'rib chiqish imkoniyatisiz berilgan qayta aloqa ham shunga teng rivojlanish natijalarini yuzaga keltirsa, mexanizmni qayta ko'rib chiqish talab etiladi.

4-qoida. Jarayon va yakuniy mahsulotga oid dalillarni birlashtiruvchi baholash tizimlari faqat yakuniy mahsulotga asoslangan tizimlarga nisbatan madaniy-estetik kompetensiya haqida asosliroq xulosa chiqarish imkonini beradi. Mazkur qoida baholovchilar mulohazalarining o'zaro muvofiqligi, konstruktning qamrab olinishi va talabalarining hujjatlashtirilgan rivojlanish trayektoriyalari orqali tekshirilishi mumkin.

5-qoida. Boshqaruv orqali muvofiqlashtirishning ijobiy ta'siri badiiy mustaqillik yoki kontekstual yaxlitlik buzilgan sharoitda kamayadi. Agar qat'iy belgilangan nazorat talqin, ijodkorlik va refleksiyaning rivojlantirib, ayni paytda natijalar xilma-xilligini cheklamasa, bu holat mazkur chegaraviy qoidaga qarshi dalil bo'lishi mumkin.

6-qoida. Resurslardan foydalanish imkoniyatlaridagi tengsizlik kuzatiladigan kompetensiya natijalariga moderatsiyalovchi ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli imkoniyatlar sharoitini hisobga olmaydigan taqqoslashlar individual farqlarni muntazam ravishda bo'rttirib ko'rsatadi. Ushbu qoidani tekshirish uchun resurslardan foydalanish imkoniyatlari va talabalarining o'quv natijalarini birgalikda o'lchaydigan tadqiqotlar talab etiladi.

2-jadval. Konseptual qoidalarining empirik tekshirish imkoniyatlari

Qoida	Kutilayotgan munosabat	Zarur minimal dalillar	Qoidani shubha ostiga qo'yuvchi dalillar
P1	Resurslar kompetensiyaga tizimli foydalanish orqali ta'sir qiladi	Resurslardan foydalanish, faoliyat qaydlari va natijalar	Pedagogik faoliyatda foydalanishsiz kompetensiyaning o'zgarishi
P2	Muvofiqlashtirilgan komponentlar alohida komponentlarga nisbatan samaraliroq	Muvofiqlik ko'rsatkichlari va kompetensiya o'lchamlari bo'yicha rivojlanish	Muvofiqlikdan qat'i nazar bir xil rivojlanish
P3	Qayta aloqa ishni takomillashtirish imkoniyatini talab qiladi	Qayta aloqa qaydlari va ishning oldingi hamda keyingi variantlari	Faqat qayta aloqa berilgan sharoitda teng rivojlanish
P4	Jarayon va mahsulot dalillari konstruktning to'liqroq qamrab olinishini ta'minlaydi	Ko'p manbali baholash va baholovchilar asoslari	Yakuniy mahsulotning o'zi teng darajada qamrovni ta'minlashi
P5	Mustaqillik yoki kontekstni buzuvchi nazorat ta'limni zaiflashtiradi	Nazorat darajasi, xilma-xillik, talqin va refleksiya	Kuchli nazorat barcha o'lchamlarni xilma-xillikni kamaytirmasdan rivojlantirishi
P6	Imkoniyatlar tengsizligi kuzatiladigan natijalarga moderatsiyalovchi ta'sir qiladi	Resurslardan foydalanish va natijalar o'rtasidagi bog'liqlik	Imkoniyatlar bilan natijalar o'rtasida tizimli bog'liqlik mavjud emasligi

MUHOKAMA

CACAM modeli ta'lim jarayonini mezodarajada tushuntirishga qaratilgan nazariy yondashuvni taklif etadi. O'qitish metodikasi topshiriqlar va pedagogik usullar darajasida amal qiladi. Sifatni boshqarish institutsional shart-sharoitlar darajasida namoyon bo'ladi. Kompetensiya esa talabaning faoliyati, natijalari va refleksiya foydalanadi. Taklif etilayotgan model ushbu darajalarni bir-biriga tenglashtirmasdan, o'zaro bog'laydi. Uning asosiy o'ziga xosligi institutsional resurslar bilan talabaning ta'lim natijalari o'rtasida pedagogik faoliyatni vositachi bo'g'in sifatida joylashtirishidir.

Model muvofiqlashtirish va standartlashtirish tushunchalarini ham farqlaydi. Biggs ta'lim komponentlarining izchilligi tamoyilini asoslaydi [9]. Eisner esa badiiy ta'limni oldindan to'liq belgilangan natijalar bilan cheklab bo'lmashligini ko'rsatadi [10]. CACAM ushbu ikki yondashuvni birlashtirib, ta'lim maqsadlari va imkoniyatlarini muvofiqlashtirishni nazarda tutadi, biroq badiiy javoblar va ijodiy natijalarni ochiq qoldiradi. Universitet talabalaridan kontekstual fikrlash, ishini qayta ko'rib chiqish va axloqiy mas'uliyatga e'tibor qaratishni talab qilishi mumkin. Ammo bu barcha talabalar bir xil talqinga kelishi yoki aynan bir xil estetik shakldagi mahsulot yaratishi kerakligini anglatmaydi.

Mahalliy va xalqaro ilmiy adabiyotlar o'rtasidagi munosabat faqat son jihatidan emas, balki mazmunan ham ahamiyatlidir. O'zbekiston olimlarining ishlari madaniy sharoitga mos o'qitish amaliyoti, vizual tahlil va kompetensiya shakllanishini tushuntiradi [1-5]. MDH ilmiy makoniga oid tadqiqotlar kompetensiyaviy yondashuv va badiiy ta'lim sifatini boshqarish nazariyasini kengaytiradi [6-8]. Xalqaro manbalar esa o'quv dasturining muvofiqligi bilan ochiq yakunli badiiy bilish o'rtasidagi nazariy ziddiyatni yanada aniqlashtiradi [9; 10]. Ushbu manba guruhlaridan birortasi faqat rasmiy iqtibos vazifasini bajarsa, modelning nazariy asoslanganlik darajasi zaiflashadi.

Amaliy jihatdan model universitet boshqaruvida qo'yiladigan savollar mazmunini o'zgartiradi. Universitetda ijodiy ustaxona mavjudligini aniqlashning o'zi yetarli emas. Kimlar undan foydalana olishi va ushbu foydalanish qaysi o'quv faoliyatiga xizmat qilishini ham o'rganish kerak. Baholash mezonlarining mavjudligini tekshirish bilan cheklanmasdan, ularning talqin, estetik mulohaza, ijodkorlik va refleksiyani qamrab olishi hamda muayyan uslubni majburiy belgilamasligi tahlil qilinishi zarur. Xuddi shuningdek, o'quv dasturida madaniy materiallarning mavjudligi emas, balki mualliflik, tarixiy kontekst, talqinlarning xilma-xilligi va bahsli ma'nolar qay darajada yoritilishi muhimdir.

Model soxta aniqlik xavfidan ham ogohlantiradi. Yagona umumlashtirilgan ball kompetensiyaning turli profillarini yashirishi va imkoniyatlar tengsizligini e'tibordan chetda qoldirishi mumkin. Portfolio, talqin qiluvchi esse, tanqidiy sharh, jarayon kundaliklari, kuratorlik bayonotlari va qayta ishlangan badiiy mahsulotlar bir-birini to'ldiruvchi dalillar sifatida xizmat qiladi. Baholash rubrikalari shaffoflikni oshirishi mumkin. Biroq ularning asoslanganligi kompetensiya konstruktini qay darajada qamrab olishiga hamda mezonlar bir xillikka moslashishni emas, balki asoslangan fikrlashni rag'batlantirishiga bog'liq.

Modelning dastlabki empirik sinovi uning o'lchov tuzilmasini o'rganishga qaratilishi lozim. Tadqiqotchilar kompetensiyaning har bir o'lchami uchun alohida indikatorlar ishlab chiqishi, portfoliolar va refleksiv materiallarni to'plashi hamda taklif etilgan to'rtta o'lcham amaliyotda bir-biridan farqlanishini tekshirishi mumkin. Baholovchilar o'rtasidagi muvofiqlik ko'rsatkichlari taqdim etilishi kerak. Biroq baholarning o'zaro mosligi yetarli emas. Baholovchilar muayyan dalil qaysi konstruktga va nima sababdan tegishli ekanini ham asoslab berishi lozim.

Ikkinchi tadqiqot yo'nalishi pedagogik faoliyatning vositachilik rolini tekshirishga qaratilishi mumkin. O'quv dasturlarini muvofiqlashtirish, resurslardan foydalanish imkoniyatlari, tanqidiy muhokama bosqichlari va ishini qayta ko'rib chiqish sharoitlari o'zgartirilishidan oldingi hamda keyingi talaba guruhlar taqqoslanishi mumkin. Kuzatishlar va o'quv hujjatlari rejalashtirilgan faoliyatlarning haqiqatan amalga oshirilganini tekshirishga yordam beradi. Talabalar bilan suhbatlar esa yaratilgan imkoniyatlar qanday qabul qilingani va ulardan qanday foydalanilganini aniqlashtiradi. Bunday tadqiqot loyihasi o'zaro bog'liqliklar va mexanizmlarni tekshirish imkonini beradi. Biroq kuchli sababiy xulosalar chiqarish uchun ishonchli taqqoslash sharoitlari zarur bo'ladi.

Uchinchi yo'nalish modelning turli fanlar va ta'lim muassasalari sharoitida amal qilish chegaralarini o'rganishga qaratilishi kerak. CACAM tasviriy san'at, musiqa, dizayn, pedagogik ta'lim yoki madaniy materiallardan foydalanadigan boshqa ta'lim dasturlarida turlicha ishlashi mumkin. Universitetning hajmi, joylashuvi, ta'lim tili, resurslar bilan ta'minlanganligi va talabalarining ijtimoiy-ta'limiy xususiyatlari har bir mexanizmning nisbiy ahamiyatini o'zgartirishi mumkin.

Tadqiqot muayyan cheklavlarga ega. Birinchidan, tahlil uchun tanlangan manbalar korpusi tizimli adabiyotlar sharhi emas, balki maqsadli tanlov asosida shakllantirilgan. Ikkinchidan, O'zbekiston olimlarining ayrim ishlari umumta'lim maktablari yoki pedagog kadrlar tayyorlash sharoitida ishlab chiqilgan. Mazkur tadqiqotda ulardan universitetlar faoliyatiga oid bevosita empirik dalil sifatida emas, balki konseptual ko'chirish uchun nazariy manba sifatida foydalanilgan. Uchinchidan, taklif etilayotgan model psixometrik jihatdan validatsiya qilinmagan va pedagogik aralashuv sifatida sinovdan o'tkazilmagan. Shu sababli uning nazariy qoidalari kelgusidagi ilmiy izlanishlarni yo'naltiradi, biroq hozircha muayyan ta'sirlarning empirik jihatdan isbotlanganini anglatmaydi.

XULOSA

San'at ta'limi va pedagogik boshqaruvni integratsiyalashtirishdagi asosiy muammo universitetlar badiiy ta'limni boshqarishi kerakmi yoki yo'qmi, degan savolda emas. Asosiy masala boshqaruv qaysi jarayonlarni tashkil etish vakolatiga ega bo'lishi lozimligini aniqlashdan iborat. CACAM modeli ushbu savolga quyidagicha javob beradi: pedagogik boshqaruv ta'lim maqsadlari, imkoniyatlar, resurslar, qayta aloqa va natijalarni tahlil qilish jarayonlarini muvofiqlashtirishi, shu bilan birga, badiiy mazmun va talqinlarni asoslangan xilma-xillik uchun ochiq qoldirishi kerak.

Model kompetensiyaning to'rtta o'lchamini, pedagogik faoliyatni, beshta institutsional funksiyani, to'rtta izohlovchi mexanizmini va uchta chegaraviy tamoyilni o'zaro bog'laydi. Uning oltita nazariy qoidasi konsepsiyani empirik tekshirish uchun ochiq qiladi. Modelning ilmiy qiymati uning grafik jihatdan mukammalligiga qarab emas, balki kelgusidagi tadqiqotlar ushbu mexanizmlar va chegaraviy shartlar talabalar ta'lim natijalaridagi farqlarni qay darajada tushuntirib bera olishini ko'rsatishiga qarab baholanishi lozim.

Universitetlar uchun mazkur modeldan kelib chiqadigan amaliy xulosa muhim: madaniy-estetik rivojlanishning ta'minlanganini alohida tadbirlar o'tkazilgani, jihozlar xarid qilingani yoki ijodkorlik haqidagi umumiy bayonotlar mavjudligi bilan asoslab bo'lmaydi. Buning uchun o'zaro muvofiqlashtirilgan, teng imkoniyatlarga asoslangan, madaniy kontekstni hisobga oladigan va muntazam qayta ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan ta'lim sharoitlarini yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi: darslik. – Toshkent: Fan, 2004. – URL: <https://api.ziyouet.uz/uploads/books/662/5afe63e81a3f5.pdf>.
2. Tolipov O'. Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Fan, 2006. – 262 b. – ISBN: 5-648-03428-5. – URL: <https://library.tdau.uz/uz/books/3156>.
3. Abdiraslov S., Tolipov N. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Alohach, 2007. – 144 b. – ISBN: 978-9943-326-15-6. – URL: <https://cspu.uz/tasviriy-sanat-oqitish-metodikasi-1>.
4. Yuldasheva N. I. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining badiiy-estetik kompetentligini shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirish: pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021. – 58 b. – Avtoreferatning bevosita elektron URL manzili tasdiqlanmadi.
5. Mamatov U. O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari (XX asr ikkinchi yarmi – XXI asr boshlari): monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi, 2021. – 184 b. – ISBN: 978-9943-7437-0-0. – URL: <https://api.ziyouet.uz/uploads/books/7007/61516ea9924ad.pdf>.
6. Рахимбаева И. Э. Методологические основы управления качеством художественного образования // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2014. – Т. 14, вып. 2. – С. 109–113. – DOI: 10.18500/1819-7671-2014-14-2-109-113. – URL: <https://doi.org/10.18500/1819-7671-2014-14-2-109-113>.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64. – URL: <https://narodnoe.org/journals/narodnoe-obrazovanie/2003-2/klyuchevye-kompetencii-kak-komponent-lichnostno-orientirovannoy-paradigmi-obrazovaniya>.
8. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klyuchevye-kompetentsii-novaya-paradigma-rezultata-obrazovaniya>.
9. Biggs J. Enhancing Teaching through Constructive Alignment // Higher Education. – 1996. – Vol. 32, № 3. – P. 347–364. – DOI: 10.1007/BF00138871. – URL: <https://doi.org/10.1007/BF00138871>.
10. Eisner E. W. The Arts and the Creation of Mind. – New Haven; London: Yale University Press, 2002. – 258 p. – URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1np7vz>.